

Plaute

Comédies peu connues

Domina et Senex (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)

Dossier établi par Claude Aubert (2019)

Les textes et les préparations sont téléchargeables sur le site :

<https://www.douziemeheure.ch/2/>

Les captures d'écran ont été faites par Claude Aubert.

Elles sont tirées du film **Le Forum en Folie** de Richard Lester (1966)

Introduction générale

Laisant de côté les comédies les plus éclébres de Plaute, nous avons choisi de sélectionner des fragments de deux pièces moins connues de cet écrivain.

Sa langue peut déconcerter le philologue classique non professionnel pour deux raisons : d'une part il s'agit de l'auteur latin le plus ancien dont nous ayons des œuvres complètes ou presque ; sa langue est donc un peu archaïque ; d'autre part, il cherche dans ses dialogues à rendre la langue parlée à Rome à l'époque et qui était fort différente de celle d'un Cicéron ou d'un Virgile.

Cependant, en plus du fascicule de vocabulaire joint, afin de faciliter le travail de qui voudra parcourir les extraits que nous offrons ici, nous avons cherché à adapter modestement l'orthographe des mots au latin scolaire classique.

Table des matières

		Textes	Vocabulaires
Séance 1	Les trois écus (début)	3	1
Séance 2	Les trois écus (suite)	11	5
Séance 3	Les trois écus (fin)	19	9
Séance 4	Le câble (début)	27	12
Séance 5	Le câble (suite)	36	19
Séance 6	Le câble (fin)	43	24

Plaute

Séance 1

Les trois écus

Extraits du début de la pièce

Trinummus

Scène de rue (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)

PERSONAE

MEGARONIDES SENEX
CALLICLES SENEX
LYSITELES ADULESCENS
LESBONICVS ADVLESCENS
PHILTO SENEX
STASIMUS SERVUS
CHARMIDES SENEX
SYCOPHANTA

Une maison à vendre (Trinummus I, II)

Le vieillard Mégaronide voit son ami le vieux Calliclès sortir de la maison de Charmidès, qui est parti en voyage depuis longtemps, et, le prenant pour un fieffé coquin, s'apprête à lui adresser d'amers reproches :

CALLICLES Expecto si quid dicas.

MEGARONIDES Primumdum omnium,
male dictatur tibi vulgo in sermonibus :
turpilucricupidum te vocant cives tui. 100
Tum autem sunt alii qui te **volturium** vocant ;
hostesne an cives **comedis, parvi pendere.**
Haec **quom** audio in te dici, eis **excrucior** miser.

CALLICLES Est atque non est mihi in manu, Megaronides :
quin dicant, non est ; merito ut ne dicant, id est. 105

MEGARONIDES Fuitne hic tibi amicus Charmides ?

CALLICLES Est et fuit.
Id ita esse ut credas, rem tibi **auctorem** dabo.
Nam postquam hic ejus **rem confregit** filius
videtque ipse ad paupertatem protractum esse se,
suamque filiam esse adultam virginem, 110
simul ejus matrem suamque uxorem mortuam,

quoniam hinc ituru'st ipse in **Seleuciam**,
 mihi **commendavit** virginem natam suam,
 et rem suam omnem et illum corruptum filium.
 Haec, si mihi inimicus esset, credo, haud **crederet.** 115

MEGARONIDES **Quid** tu, adolescentem, quem esse corruptum vides,
 qui tuae mandatus est fide et fiduciae,
quin eum **restituis** ? **Quin ad frugem** corrigis ?
 Ei rei operam dare te fuerat aliquanto aequius,
 si **qui** probiorem facere possis, non uti 120
 in eadem tute accederes infamiam
malumque ut ejus cum tuo misceres malo.

CALLICLES Quid feci ?

MEGARONIDES Quod homo **nequam.**

CALLICLES Non istud meum'st.

MEGARONIDES Emistin' de adolescente has aedes ? quid taces ?
 ubi nunc tute habitas ?

CALLICLES Emi, atque argentum dedi, 125
minas quadraginta adolescenti ipsi in manum.

MEGARONIDES Dedistin' argentum ?

CALLICLES Factum ; neque facti piget.

MEGARONIDES Edepol, **fide** adolescentem mandatum malae !
 Dedistine hoc facto ei gladium, qui se occideret ?
 Quid **secus** est aut quid **interest** dare te in manus 130
 argentum amanti homini adolescenti, animi **impoti**,
 qui **exaedificaret** suam **incohatam ignaviam** ?

CALLICLES Non ego illi argentum redderem ?

MEGARONIDES Non redderes,
 neque de illo quidquam neque emeris neque venderes ;
 nec, qui **deterior** esset, faceres **copiam.** 135

Inconciliastin' eum qui mandatu'st tibi ?

Ille qui mandavit, eum exturbasti ex aedibus ?

Edepol, mandatum pulchre et curatum probe !

Crede huic tutelam : suam melius rem gesserit.

CALLICLES **Subigis** maledictis me tuis, Megaronides, 140

novo modo adeo, ut quod meae concreditum'st
taciturnitati clam, fide et fiduciae,
ne **enuntiarem** cuiquam, neu facerem **palam**,
ut mihi necesse sit jam id tibi concredere.

MEGARONIDES Mihi quod credideris, sumes ubi posiveris. 145

CALLICLES **Circumspicedum** te, ne quis adsit **arbiter**
nobis : et, quaeso, **identidem** circumspice.

MEGARONIDES Ausculto, si quid dicas.

CALLICLES Si taceas, loquar.

Quoniam hinc est profecturus **peregre** Charmides,
thesaurum in hisce demonstravit mi aedibus, 150
hic in **conclavi** quodam ; sed circumspice.

MEGARONIDES Nemo est.

CALLICLES Nummorum **Philippeum** ad tria milia.

Id solus solum, per amicitiam et per fidem,
flens me obsecravit suo ne nato crederem,
neu cuiquam unde ad eum id posset **permanascere**. 155
Nunc si ille huc salvus revenit, reddam suum sibi ;
si quid eo fuerit, certe illius filiae,
quae mihi mandata est, habeo dotem unde dem,
ut eam in se dignam condicionem collocem.

MEGARONIDES **Pro** di immortales, verbis paucis quam cito 160

aliud fecisti me ! Aliud ad te veneram !
Sed ut **occepisti**, perge **porro** proloqui.

CALLICLES Quid tibi ego dicam, **qui** illius sapientiam
et meam fidelitatem et celata omnia
paene ille ignavus **funditus pessum dedit** ? 165

MEGARONIDES Quidum ?

CALLICLES Quia ruri dum sum ego unos sex dies
me absente atque insciente, inconsultu meo,
aedes **venales** hasce inscribit litteris.

MEGARONIDES **Adesurivit** magis et **inhiavit** acrius
lupus : observavit dum dormitarent canes ; 170
Gregem universum voluit totum avertere.

CALLICLES Fecisset, edepol, ni haec praesensisset canis.
Sed nunc rogare ego **vicissim** te volo :
quid fuit officium meum me facere ? Fac sciam ;
utrum indicare me ei thesaurum aequum fuit, 175
adversum quam ejus me obsecrasset pater ?
an ego alium dominum paterer fieri hisce aedibus ?
Qui emisset, ejus essetne ea pecunia ?
Emi egomet potius aedes ; argentum dedi
thesauri causa, ut salvum amico traderem. 180
Neque adeo hasce emi mihi, nec **usurae** meae :
illi redemi rursum, a me argentum dedi.
Haec sunt ; si recte, seu perverse facta sunt,
egomet fecisse confiteor, Megaronides.
Hem mea malefacta, hem meam avaritiam tibi ! 185
Hasce propter res maledicas famas ferunt.

MEGARONIDES Pausai : vicisti **castigatorem** tuum.
Occlusti linguam ; nihil est quod respondeam.

CALLICLES Nunc ego te quaeso ut me opera et consilio juves
communicesque hanc mecum meam **provinciam**. 190

MEGARONIDES Polliceor operam.

CALLICLES Ergo ubi eris paulo post ?

MEGARONIDES Domi.

CALLICLES Numquid vis ?

MEGARONIDES Cures tuam fidem.

CALLICLES Fit **sedulo**.

MEGARONIDES Sed quid ais ?

CALLICLES Quid vis ?

MEGARONIDES Ubi nunc adolescens **habet** ?

CALLICLES **Posticulum** hoc recepit, cum aedes vendidit.

MEGARONIDES Istud volebam scire : i sane nunciam. 195
Sed quid ais ? Quid nunc virgo ? **Nempe** apud te est ?

CALLICLES Ita est :
juxtaque eam curo **cum** mea.

MEGARONIDES Recte facis.

CALLICLES Num, priusquam abeo, me rogaturus ?

MEGARONIDES Vale. (*Calliclès sort*)

Nihil est profecto stultius, neque **stolidius**,
neque **mendaciloquius**, neque **argutum** magis, 200
neque **confidentiloquius**, neque periurius
quam urbani **adsidui** cives, quos **scurras** vocant.
Atque egomet me adeo cum illis una ibidem traho,
qui illorum verbis falsis acceptor fui :
qui omnia se simulant scire, neque quidquam sciunt. 205
Quod quisque in animo habet aut habiturus est sciunt,
sciunt id quod in aures rex reginae dixerit,
sciunt quod Juno fabulata est cum Jove ;
quae neque futura, neque facta, illi tamen sciunt.
Falsos' an vero laudent, **culpentes** quem velint, 210
non flocci faciunt : dum illud quod libeat sciant.
Omnes mortales hunc aiebant Calliclem
indignum civitate hac esse et vivere,
bonis qui hunc adolescentem evertisset suis.
Ego de eorum verbis **famigeratorum** inscius 215
prosilui amicum castigatum innoxium.
Quod si exquiratur usque ab **stirpe auctoritas**,
unde quidquid auditum dicant, nisi id adpareat,
famigeratori res sit cum damno et malo :
hoc ita si fiat, publico fiat bono. 220
Pauci sint faxim qui sciant quod nesciunt :
occlusioremque habeant **stultiloquentiam**.

Une fois Mégaronide sorti de scène, le jeune Lysitélès, ami du dépensier Lesbonicus, émet des considérations philosophiques sur les options de vie : faut-il choisir une existence de débauche, dans laquelle on dilapide inconsidérément les biens familiaux, ou bien une existence posée et ménagère des biens de ses parents ? Quant à lui, il penche pour cette seconde solution, et son père Philton, qui le rejoint sur la place publique, l'encourage fortement à persévérer dans son choix. Mais le fils a une demande à faire à son géniteur, qui l'accueille avec bienveillance :

Sans dot ! (*Trinummus II, II*)

PHILTO	Non, edepol, tibi pernegare possum quidquam quod velis. Cui egestatem tolerari vis ? Eloquere audacter patri.	
LYSITELES	Lesbonico huic adulescenti, Charmidei filio, qui illic habitat.	
PHILTO	Quin comedit quod fuit, quod non fuit ?	360
LYSITELES	Ne opprobra , pater : multa eveniunt homini quae volt, quae nevolt.	
PHILTO	Mentire , edepol, nate, atque id nunc facis haud consuetudine. Nam sapiens quidem pol ipse fingit fortunam sibi : eo non multa quae nevolt eveniunt, nisi factor malus siet.	
LYSITELES	Multa illi opera opu'st ficturae , qui se fictorem probum vitae agundae esse expetit : sed hic admodum adulescentulus.	365
PHILTO	Non aetate, verum ingenio apiscitur sapientia. Sapienti aetas condimentum 'st ; sapiens aetati cibo'st. Agedum, eloquere, quid dare illi nunc vis?	
LYSITELES	Nihil quidquam, pater. Tu modo ne me prohibeas accipere, si quid det mihi.	370
PHILTO	An eo egestatem ei tolerabis, si quid ab illo acceperis ?	
LYSITELES	Eo, pater.	
PHILTO	Pol ego istam volo me rationem edoceas.	
LYSITELES	Licet. Scin' tu illum quo genere natus sit?	
PHILTO	Scio, adprime probo.	
LYSITELES	Soror illi est adulta, virgo grandis : eam cupio, pater, ducere uxorem sine dote.	
PHILTO	Sine dote uxorem?	
LYSITELES	Ita ; tua re salva hoc pacto ab illo summam inibis gratiam, neque commodius ullo pacto ei poteris auxiliarier.	375
PHILTO	Egone indotatam te uxorem ut patiar ?	
LYSITELES	Patiendum'st, pater ; et eo pacto addideris nostrae lepidam famam familiae.	
PHILTO	Multa ego possum docta dicta et quamvis facunde loqui :	380

historiam veterem atque antiquam haec mea senectus sustinet ;
verum ego quando te et amicitiam et gratiam in nostram domum
video **adlicere**, etsi adversatus tibi fui, **istac** judico ;
tibi permitto, posce, duce.

LYSITELES

Di te servassint mihi !

Sed adde ad istam gratiam unum.

PHILTO

Quid id est autem unum ?

LYSITELES

Eloquar. 385

Tute ad eum adeas, tute concilies, tute poscas.

PHILTO

Eccere.

LYSITELES

Nimio citius **transiges** : firmum omne erit quod tu egeris.

Gravius tuum erit unum verbum ad eam rem quam centum mea.

PHILTO

Ecce autem in **benignitate** hoc repperi : negotium.

dabitur opera.

LYSITELES

Lepidus vivis ; haec sunt aedes, hic habet ;

390

Lesbonico est nomen : age, rem cura ; ego te **opperiar** domi.

Devant la maison des vieillards (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)

Plaute

Séance 2

Les trois écus

Extraits de la suite de la pièce

Trinummus

Miles Gloriosus entre dans la ville (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)

Un champ maudit (*Trinummus II, IV*)

Se rangeant à la demande de son fils, Philto va faire la demande à Lesbonicus, mais Stasimus, l'esclave de ce dernier, cherche à interférer dans la transaction :

PHILTO	Sine dote posco tuam sororem filio. Quae res bene vertat ! Habeon' pactam ? Quid taces ?	500
STASIMUS	Pro di immortales, condicionem cujus modi !	
PHILTO	Quin fabulare : "Di bene vertant, spondeo " ?	
STASIMUS	Eheu , ubi nihil erat dicto usus, "spondeo" dicebat ; nunc hic, quom opus est, non quit dicere.	
LESBONICUS	Quom adfinitate vestra me arbitramini dignum, habeo vobis, Philto, magnam gratiam. Sed si haec res graviter cecidit stultitia mea, Philto, est ager sub urbe hic nobis : eum dabo dotem sorori ; nam is de stultitia mea solus superfit praeter vitam reliquus.	505 510
PHILTO	Profecto dotem nil moror .	
LESBONICUS	Certum'st dare.	
STASIMUS	Nostramne, ere , vis nutricem, quae nos educat , abalienare a nobis ? Cave, sis , feceris. Quid edemus nosmet postea ?	
LESBONICUS	Etiam tu taces ? Tibi ego rationem reddam ?	
STASIMUS	(<i>En aparté</i>) Plane periimus, 515 nisi quid ego comminiscor . (<i>Haut</i>) Philto, te volo.	
PHILTO	Si quid vis, Stasime.	
STASIMUS	Huc concede aliquantum.	
PHILTO	Licet .	
STASIMUS	Arcano tibi ego hoc dico, ne ille ex te sciat, neve alius quisquam.	
PHILTO	Crede audacter quid libet.	
STASIMUS	Per deos atque homines dico, ne tu illunc agrum tuum siris unquam fieri neque nati tui.	520

Ei rei argumenta dicam.

PHILTO

Audire, edepol, libet.

STASIMUS

Primum omnium, olim terra quom **proscinditur**,
in quinto quoque **sulco** moriuntur boves.

PHILTO

Apage.

STASIMUS

Acheruntis ostium in nostro'st agro.

525

Tum **vinum** priusquam **coctum'st** pendet **putidum**.

LESBONICUS

(En aparté) Consuadet homini, credo. Etsi scelestus est,
at mi infidelis non est.

STASIMUS

Audi cetera.

Post id, frumenti quom alibi messis maxima'st,

tribus tantis illic **minus** redit, quam **obseveris**.

530

PHILTO

Hem, istic oportet obseri mores malos,
si in obserendo possint **interfieri**.

STASIMUS

Neque umquam quisquam'st cujus ille ager fuit

quin pessime ei res verterit : quorum fuit,

alii exulatum abierunt, alii emortui,

535

alii se suspendere. Em nunc hic cujus est

ut **ad incitas redactus !**

PHILTO

Apage a me istum agrum.

STASIMUS

Magis "apage" dicas, si omnia ex me audiveris.

Nam **fulguritae** sunt alternae arbores.

Sues moriuntur angina acerrime.

540

Oves **scabrae** sunt, tam **glabrae**, em, quam haec est manus.

Tum autem **Syrorum**, genus quod patientissimum'st

hominum, nemo **exstat**, qui ibi sex menses vixerit :

ita cuncti **solstitiali** morbo decidunt.

PHILTO

Credo ego istuc, Stasime, ita esse ; sed **Campans** genus 545
multo Syrorum jam **antidit** patientia.

Sed iste est ager profecto, ut te audivi loqui,
malos in quem omnes publice mitti decet.

Sicut fortunatorum memorant insulas,

quo cuncti, qui aetatem egerint caste suam

550

convenient ; contra istuc **detrudi** maleficos

aequum videtur, **qui** quidem istius sit modi.

STASIMUS Hospitium'st calamitatis : quid verbis opu'st ?
Quamvis malam rem quaeras, illic reperias.

PHILTO (*ironiquement*) At tu, hercle, et illic et alibi.

STASIMUS Cave, sis, dixeris 555
me tibi dixisse hoc.

PHILTO Dixisti arcano satis.

STASIMUS **Quin** hic quidem cupit illum ab se abalienarier,
siquidem reperiri possit, cui **os sublinat**.

PHILTO Meus quidem, hercle, nunquam fiet.

STASIMUS Si sapies quidem. (*En aparté*)
Lepide, hercle, de agro ego hunc senem deterrui ; 560
nam **qui** vivamus nihil est, si illum amiserit.

PHILTO Redeo ad te, Lesbonice.

LESBONICUS Dic, sodes, mihi.
Quid hic est locutus tecum ?

PHILTO Quid censes ? Homo'st :
vult fieri liber ; verum, quod det, non habet.

LESBONICUS Et ego esse locuples, verum nequiquam volo. 565

STASIMUS Licitum si velles ; nunc, quom nihil est, non licet.

LESBONICUS Quid tecum, Stasime ?

STASIMUS De istoc quod dixti modo :
si ante voluisses, esses ; nunc sero cupis.

PHILTO De dote mecum convenire nihil potest :
quid tibi libet tute **agito** cum nato meo. 570
Nunc tuam sororem filio posco meo.
Quae res bene vertat ! Quid nunc ? Etiam consulis ?

LESBONICUS **Quid istic ?** Quando ita vis, di bene vertant ! **Spondeo**.

PHILTO Numquam, edepol, cuiquam tam exspectatus filius
natus quam illuc "Spondeo" natum mihi. 575

STASIMUS Di **fortunabunt** vestra consilia !

PHILTO Ita volo.

LESBONICUS Sed, Stasime, abi huc ad meam sororem ad Calliclem ;
dic hoc negoti quo modo actum'st.

STASIMUS Ibitur.
LESBONICUS Et gratulator meae sorori.
STASIMUS Scilicet.
PHILTO I **hac**, Lesbonice, mecum ut **coram** nuptiis 580
dies constituatur ; eadem haec confirmabimus.
LESBONICUS Tu istuc cura quod jussi. Ego jam hic ero.
STASIMUS I modo.
LESBONICUS Dic Callicli me ut conveniat.
STASIMUS Quin tu i modo.
LESBONICUS De dote ut videat quid opus sit facto.
STASIMUS I modo.
LESBONICUS Nam certum'st sine dote haud dare.
STASIMUS Quin tu i modo. 585
LESBONICUS Neque enim **illi** damno umquam esse patiar...
STASIMUS Abi modo !
LESBONICUS Meam neglegentiam.
STASIMUS I modo.
LESBONICUS Nullo modo
aequum videtur quin quod peccarim...
STASIMUS I modo !
LESBONICUS Potissimum mi id obsit.
STASIMUS I modo.
LESBONICUS O pater,
en umquam adpiciam te ?
STASIMUS I modo, i modo, i modo ! 590
(*En aparté*) Tandem impetravi abiret. Di vestram fidem !
Edepol, re gesta pessime gestam probe,
siquidem ager nobis salvus est ! Etsi admodum
in ambiguo'st etiam nunc quid ea re **fuat**.
Sed id si alienatur, actum'st de **collo** meo, 595
gestandust **peregre** clipeus, galea, sarcina :
effugiet ex urbe, ubi erunt factae nuptiae ;
ibit istac aliquo, **in** maximam **malam crucem**
latrocinatum, aut in Asiam, aut in Ciliciam.

Ibo huc, quo mi imperatum'st, etsi odi hanc domum, 600
postquam **exturbavit** hic nos ex nostris aedibus.

Une ruse subtile (*Trinummus III, III*)

Tandis que Lysitèlès et Lesbonicus campent sur leurs positions, celui-ci insistant pour donner son champ comme dot pour sa sœur et celui-là refusant, Calliclès réfléchit avec Mégaronide à un moyen de doter lui-même la future épousée secrètement, mais il craint que sa ruse ne soit éventée :

MEGARONIDES Sed vide consilium si placet.

CALLICLES Quid consili'st ?

MEGARONIDES **Scitum**, ut ego opinor, consilium inveni.

CALLICLES Quid est ?

MEGARONIDES Homo **conducatur** aliquis **jam quantum potest**, 765
quasi sit **peregrinus**.

CALLICLES Quid is scit facere postea ?

MEGARONIDES Is homo **exornetur graphice** in peregrinum modum ;
ignota facie quae hic non **visitata** sit,
mendacilocum aliquem oportet hominem deligi,
falsidicum, confidentem.

CALLICLES Quid tum postea ? 770

MEGARONIDES Quasi ad adolescentem a patre ex Seleucia
veniat, salutem ei nuntiet verbis patris :
illum bene gerere rem et valere et vivere
et eum rediturum **actutum**. Ferat epistulas
duas ; eas nos **consignemus**, quasi sint a patre. 775
Det alteram illi, alteram dicat tibi
dare sese velle.

CALLICLES Perge porro dicere.

MEGARONIDES Seque aurum ferre virgini dotem a patre
dicat patremque id jussisse aurum tibi dare.
Tenes jam ?

CALLICLES **Propemodum**, atque ausculto perlibens. 780

MEGARONIDES Tum igitur demum adolescenti aurum dabis
ubi erit locata virgo in matrimonium.

CALLICLES Scite hercle sane !

MEGARONIDES Hoc ubi thesaurum effoderis,
suspicionem ab adolescente amoveris.
Censebit aurum esse a patre allatum tibi ; 785
Tu de thesauro sumes.

CALLICLES Satis scite et probe,
quamquam **hoc** me **aetatis sycophantari** pudet.
Sed epistulas quando **obsignatas** afferet,
nonne arbitraris tum adolescentem anuli
paterni signum novisse ?

MEGARONIDES Etiam tum taces ? 790
Sescentae ad eam rem causae possunt colligi :
illum quem habuit perdidit, alium post fecit novum.
Jam si obsignatas non feret, dici hoc potest
apud **portitores** eas **resignatas** sibi
inspectasque esse. In hujus modi negotio 795
diem sermone **terere segnities mera**'st,
quamvis sermones possunt longi **texier**.
Abi ad thesaurum jam confestim **clanculum** ;
servos, ancillas **amove**. Atque audin ?

CALLICLES Quid est ?

MEGARONIDES Uxorem quoque eampse hanc rem uti **celes** face. 800
Nam **pol** tacere numquam quicquam'st quod queat.
Quid nunc stas ? Quin te amoves et te moves ?
Aperi, **deprome** inde auri ad hanc rem quod sat est ;
continuo **operito denuo** ; sed clanculum ;
sicut praecepi, cunctos **exturba** aedibus. 805

CALLICLES Ita faciam.

MEGARONIDES At enim nimis longo sermone utimur ;
diem conficimus, cum jam properato'st opus.
Nihil est de signo quod **vereare** ; me vide.

Lepida illa'st causa, ut commemoravi, dicere
apud portitores esse inspectas. Denique 810
diei tempus non vides ? Quid **illum** putas,
natura illa et ingenio ? **Jam dudum** ebriu'st.
Quidvis probari ei poterit : tum, quod maximum'st,
adferre, non petere **hic** dicet.

CALLICLES Jam sat est.

MEGARONIDES Ego sycophantam jam **conduco** de foro 815
epistulasque jam consignabo duas
eumque huc ad adulescentem **meditatum** probe
mittam.

CALLICLES Eo ego igitur intro ad officium meum :
tu istuc age.

MEGARONIDES Actum reddam **nugacissime**.

Domina au marché aux esclaves (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)

Plaute

Séance 3

Les trois écus

Extraits de la fin de la pièce

Trinummus

Le sycophante (*Trinummus IV, II*)

Comme il avait été convenu avec Mégaronide, Calliclès a engagé un individu qui doit participer à la ruse. Il lui a confié les lettres et l'argent. Mais voilà qu'il se passe quelque chose d'inattendu : Charmidès, le père de Lesbonicus, du retour duquel on désespérait, est finalement revenu riche et surprend le sycophante devant sa maison :

SYCOPHANTA Huic ego diei nomen Trinummo facio ; nam ego **operam** meam
tribus nummis hodie **locavi** ad artes **nugatorias** [...] 845

Le sycophante, qui n'a par vu Charmidès, va frapper à la porte de la maison :

SYCOPHANTA Aperite hoc, aperite. Heus, ecquis his **foribus tutelam** gerit ? 870

CHARMIDES Quid, adulescens, quaeris ? Quid vis ? Quid istas **pultas** ?

SYCOPHANTA Heus, senex, [...]

Lesbonicum hic adulescentem quaero, in his regionibus

ubi habitet, et item alterum ad istanc capitis **albitudinem** ;
Calliclem aiebat vocari qui has dedit mihi espistulas. 875

CHARMIDES (*À part*) Meum **natum** hic quidem Lesbonicum quaerit et amicum meum,
cui ego liberosque bonaque **commendavi**, Calliclem.

SYCOPHANTA Fac me, si scis, certiozem **hisce** homines ubi habitent, pater.

CHARMIDES Quid eos quaeris ? Aut quis es ? Aut unde es ? Aut unde advenis ?

SYCOPHANTA Multa simul rogitas ; nescio quid **expediam** potissimum. 880
Si unum quidquid **singillatim** et placide **percontabere**,
et meum nomen et mea facta et itinera ego **faxo** scias.

CHARMIDES Faciam ita ut vis ; agedum, nomen tuum primum memora mihi.

SYCOPHANTA Magnum facinus **incipissis** petere.

CHARMIDES Quid ita ?

SYCOPHANTA Quia, pater,
si ante lucem ire **occipias** a meo primo nomine, 885
concupium sit **noctis** priusquam ad postremum perveneris.

CHARMIDES Opus **facto**'st **viatico** ad tuum nomen, ut tu praedicas.

SYCOPHANTA Est minusculum alterum, quasi **vexillum vinarium**.

CHARMIDES Quid est tibi nomen adulescens ?

SYCOPHANTA "Pax", id est nomen mihi :
hoc cotidianum'st.

CHARMIDES Edepol nomen nugatorium ! 890

Quasi dicas, si quid crediderim tibi, "pax" periisse ilico.

(*À part*) Hic homo solide sycophanta'st. (*Haut*) Quid ais tu,
adulescens ?

SYCOPHANTA Quid est ?

CHARMIDES Eloquere, isti tibi quid homines debent quos tu quaeritas ?

SYCOPHANTA Pater istius adulescentis dedit has duas mihi epistulas,
Lesbonici : is mihi'st amicus.

CHARMIDES (*À part*) Teneo hunc manifestarium ; 895
me sibi epistulas dedisse dicit. Ludam hominem probe.

SYCOPHANTA Ita ut ocepi, si animum advertas, dicam.

CHARMIDES Dabo operam tibi.

SYCOPHANTA Hanc me iussit Lesbonico suo nato dare epistulam,
et item hanc alteram suo amico Callicli iussit dare.

CHARMIDES (*À part*) Mihi quoque edepol, cum hic **nugatur**, contra nugari libet. 900
(Haut) Ubi ipse erat ?

SYCOPHANTA Bene rem gerebat.

CHARMIDES Ergo ubi ?

SYCOPHANTA In Seleucia.

CHARMIDES Ab ipson istas accepisti ?

SYCOPHANTA E manibus dedit mi ipse in manus.

CHARMIDES Qua facie est homo ?

SYCOPHANTA **Sesquipede** quidam'st quam tu longior.

CHARMIDES (*À part*) **Haeret haec res**, si quidem ego absens sum quam praesens longior.
(Haut) Novistin hominem ?

SYCOPHANTA Ridicule rogitas, quocum una cibum 905
capere soleo.

CHARMIDES Quid est ei nomen ?

SYCOPHANTA Quod edepol homini probo.

CHARMIDES Libet audire.

SYCOPHANTA Illi edepol... illi... illi... vae misero mihi !

CHARMIDES Quid est negoti ?

SYCOPHANTA Devoravi nomen imprudens modo.

CHARMIDES Non placet qui amicos intra dentes conclusos habet.

SYCOPHANTA Atque etiam modo versabatur mihi in **labris** primoribus. 910

CHARMIDES (*À part*) Tempori huic hodie anteveni.

SYCOPHANTA Teneor manifesto miser.

CHARMIDES Jam **recommentatu's** nomen ?

SYCOPHANTA Deum hercle me atque hominum pudet.

CHARMIDES Vide modo ut hominem noveris.

SYCOPHANTA Tamquam me. Fieri istuc solet ;
Quod in manu teneas atque oculis videas, **id desideres**.
Litteris **comminiscar** : "C" est principium nomini. 915

CHARMIDES Callias ?

SYCOPHANTA Non est.

CHARMIDES Callipus ?

SYCOPHANTA Non est.

CHARMIDES Callidemides ?

SYCOPHANTA Non est.

CHARMIDES Callinicus ?

SYCOPHANTA Non est.

CHARMIDES Callimarchus ?

SYCOPHANTA **Nil agis ;**
neque adeo edepol **flocci faccio**, quando egomet memini mihi.

CHARMIDES At enim multi Lesbonici sunt hic. Nisi nomen patris
dices, non monstrare istos possum homines quos tu quaeritas. 920
Quod ad exemplum'st ? Conjectura si reperire possumus.

SYCOPHANTA Ad hoc exemplum est : "Char".

CHARMIDES An Chares ? An Charmides ?

SYCOPHANTA Enim Charmides.
Em, istic erit. Qui istum di perdant !

CHARMIDES Dixi ego jamdudum tibi :
Te potius bene dicere aequum'st homini amico quam male.

SYCOPHANTA Satin inter labra atque dentes latuit vir minimi preti ? 925

CHARMIDES Ne male loquere absentis amico.

SYCOPHANTA Quid ergo ille ignavissimus
mihi latitabat ?

CHARMIDES Si appellasses, respondisset nomini.
Sed ipse ubi est ?

SYCOPHANTA Pol illum reliqui ad Rhadamantem in **Cercopia** insula.

CHARMIDES (*À part*) Quis homo'st me insipientior qui ipse egomet ubi sim quaeritem ?
Sed nil **disconducit** huic rei. (*Haut*) Quid ais ? Quid hoc quod te rogo ?
Quos locos adisti ?

SYCOPHANTA Nimium **mirimodis** mirabiles. 931

CHARMIDES Libet audire, nisi molestum'st.

SYCOPHANTA **Quin discupio** dicere.
Omnium primum in Pontum advecti Arabiam terram sumus.

CHARMIDES Eho, an etiam Arabia'st in Ponto ?

SYCOPHANTA Est ; non illa ubi **tus** gignitur,
sed ubi absinthium fit atque **cunila gallinacea**. 935

CHARMIDES (*À part*) Nimium **graphicum** hunc nugatorem ! Sed ego sum insipientior,

qui egomet unde redeam hunc rogitem, quae ego sciam atque hic nesciat ;
nisi quia libet experiri quo **evasurus**'t denique.

(Haut) Sed quid ais ? Quo inde isti porro ?

SYCOPHANTA

Si animum advertes, eloquar :

Ad caput amnis qui de caelo exoritur sub **solio** Jovis. 940

Le "trône" de Zeus, au sommet du Mont Olympe, vu depuis Litochoro (photo de Claude Aubert, 18.9.2009)

CHARMIDES Sub solio Jovis ?

SYCOPHANTA Ita dico

CHARMIDES E caelo ?

SYCOPHANTA Atque e medio quidem.

CHARMIDES Eho, an etiam in caelum **escendisti** ?

SYCOPHANTA Immo **horiola** advecti sumus
usque aqua adversa per amnem.

CHARMIDES Eho, an tu etiam vidisti Jovem ?

SYCOPHANTA Alii di **isse** ad villam aiebant servis **depromptum** cibum.

Deinde **porro**...

CHARMIDES Deinde porro nolo quicquam praedices. 945

SYCOPHANTA Taceo hercle, si es molestus.

CHARMIDES Nam pudicum neminem

praedicare oportet qui ab terra ad caelum pervenerit.

SYCOPHANTA Faciam ita ut te velle video. Sed monstra hosce homines mihi quos ego quaero, quibus me oportet has deferre epistulas.

CHARMIDES Quid ais ? Tu nunc si forte eumpse Charmidem conspexeris, illum quem tibi istas dedisse **commemor**as epistulas, 951 norisne hominem ?

SYCOPHANTA **Ne** tu me edepol arbitrare beluam, qui quidem non novisse possim quicum aetatem **exegerim**.

An ille tam esset stultus qui mille **nummum** crederet

Philippum, quod me aurum deferre jussit ad natum suum 955 atque ad amicum Calliclem, cui rem aiebat **mandasse** hic suam.

Mihi concrederet, ni me ille et ego illum novissem **approbe** ?

CHARMIDES (*À part*) Enim vero ego nunc sycophantae huic sycophantari volo si hunc possum illo mille nummum Philippum **circumducere**, quod sibi me dedisse dixit. Quem ego qui sit homo nescio, 960 neque oculis ante hunc diem umquam vidi, eine aurum crederem ? Cui, **si capitis res sit**, nummum numquam credam plumbeum. Aggrediendus't hic homo mi astu. (*Haut*) Heus, Pax, te tribus verbis volo.

SYCOPHANTA Vel trecentis.

CHARMIDES Haben tu id aurum quod accepisti a Charmide ?

SYCOPHANTA Atque etiam Philippum, numeratum illius in **mensa** manu, 965 mille nummum.

CHARMIDES Nempe ab ipso id accepisti Charmide ?

SYCOPHANTA Mirum quin ab **avo** ejus aut **proavo** acciperem, qui sunt mortui.

CHARMIDES Adulescens, **cedodum** istuc aurum mihi.

SYCOPHANTA Quod ego aurum dem tibi ?

CHARMIDES Quod a me te accepisse fassu's.

SYCOPHANTA Abs te accepisse ?

CHARMIDES Ita loquor.

SYCOPHANTA Quis tu homo es ?

CHARMIDES Qui mille nummum tibi dedi, ego sum Charmides. 970

SYCOPHANTA Neque edepol tu is es neque hodie is umquam eris, auro huic quidem.
Abi sis, **nugator** ; nugari nugatori postulas.

CHARMIDES Charmides ego sum.

SYCOPHANTA **Nequiquam** hercle's : nam nil auri fero.
Nimis **argute** me **obrepsisti** in eapse occasiuncula :
postquam ego me aurum ferre dixi, post tu factu's Charmides ; 975
prius tu non eras quam auri feci mentionem. Nil agis.
Proin tu te, **itidem ut** charmidatus es, rursus recharmida.

CHARMIDES Quis ego sum igitur, siquidem is non sum qui sum ?

SYCOPHANTA Quid id ad me attinet ?
Dum ille ne sis quem ego esse nolo, sis mea causa qui libet.
Prius non is eras qui eras ; nunc is factu's qui tum non eras. 980

CHARMIDES Age si quid agis.

SYCOPHANTA Quid ego agam ?

CHARMIDES Aurum redde.

SYCOPHANTA Dormitas, senex.

CHARMIDES Fassu's Charmidem dedisse aurum tibi.

SYCOPHANTA Scriptum quidem.

CHARMIDES Properas an non properas abire **actutum** ab his regionibus,
dormitator, priusquam ego hic te jubeo **mulcari** male. 984

SYCOPHANTA Quam ob rem ?

CHARMIDES Quia illum quem ementitus es ego sum ipse Charmides,
quem tibi epistulas dedisse aiebas.

SYCOPHANTA Eho, quaeso, an tu is es ?

CHARMIDES Is enim vero sum.

SYCOPHANTA Ain tu tandem ? Is ipse ne's ?

CHARMIDES Aio.

SYCOPHANTA Ipse es ?

CHARMIDES Ipse, inquam, Charmides sum.

SYCOPHANTA Ergo ipse ne's ?

CHARMIDES Ipsissimus.

Abin hinc ab oculis ?

SYCOPHANTA Enim vero **serio** : quoniam advenis,

Vapulabis meo arbitrato et novorum aedilium. 990

CHARMIDES At etiam maledicis ?

SYCOPHANTA

Immo, salvus quandoquidem advenis,
di te perdant si te flocci facio an periisses prius.

Ego ob hanc operam argentum accepi ; **te macto infortunio.**

Ceterum qui sis, qui non sis, floccum non interdum.

Ibo ad illum, renuntiabo qui mihi tres nummos dedit, 995
ut sciat se perdidisse. Ego abeo. Male vive et vale.

Qui di te omnes advenientem peregre perdant, Charmides !

Finally, tout s'arrange : Calliclès explique à Charmidès ce qu'il a fait pour sauvegarder ses intérêts et sauver ses enfants, Charmidès accepte de donner sa fille en mariage à Lysitèles et se contente, pour punir les frasques de son fils, d'accepter de le marier à la fille de Calliclès !

Une statue transportée dans les rues de Rome (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)

Plaute

Séance 4

Le câble

Extraits du début de la pièce

Rudens

Récifs devant Apollonia, le port de Cyrène (photo de Claude Aubert, 11 mars 2007)

PERSONAE

SCEPARNIO SERVUS DAEMONIS

PLEUSIDIPPUS ADULESCENS

DAEMONES SENEX

PALAESTRA PUELLA, DAEMONIS FILIA RAPTA

AMPELISCA PUELLA, EJUS SOCIA

TRACHALIO SERVUS PLEUSIDIPPI

LABRAX LENO

CHARMIDES SENEX SICULUS

GRIPUS PISCATOR, SERVUS DAEMONIS

La scène se passe sur une côte maritime hérissée de rochers, non loin de la ville de Cyrène en Libye actuelle, près d'un petit temple de Vénus, de l'autel qui se trouve devant et de la maison de Charmidès, un vieillard originaire d'Athènes, ruiné parce qu'il s'était montré trop généreux envers ses compatriotes pauvres, et qui avait perdu bien des années auparavant sa fille unique, enlevée par des ravisseurs lorsqu'elle avait trois ans.

Par ailleurs, Pleusidippe, un jeune homme amoureux de Palestre, une belle esclave à vendre, l'a achetée au "leno" (le marchand d'esclaves femmes) Labrax, qui, après avoir encaissé l'argent, s'est empressé de s'embarquer pour la Sicile avec ses "marchandises" et Charmidès, un vieillard sicilien de son acabit, sans avoir remis la jeune fille à son amoureux. Mal lui en a pris : tandis que le client dupé l'a suivi en longeant la côte, accompagné de son esclave Trachalion et de quelques amis, une tempête s'est immédiatement déclenchée et, peu après le départ, a fracassé le bateau sur des récifs tout près de la côte et juste devant la demeure où habitent Charmidès et son esclave Scéparnion.

Un naufrage tragique (Rudens I, II)

PLEUSIDIPPUS (À ses amis) Et vos a vestris abduxi negotiis
neque id processit qua vos duxi gratia, 90
neque quivi ad portum lenonemprehendere.
Sed mea **desidia** spem deserere nolui :
eo vos, amici, detinui diutius.
Nunc huc ad Veneris fanum venio visere,
ubi **rem divinam** se facturum dixerat. 95

SCEPARNIO Si sapiam, hoc quod me **mactat concinnem lutum.**

PLEUSIDIPPUS	Prope me hic nescio quis loquitur.	
DAEMONES		Heus, Sceparnio.
SCEPARNIO	Qui nominat me ?	
DAEMONES		Qui pro te argentum dedit.
SCEPARNIO	Quasi me tuum esse servum dicas, Daemones.	
DAEMONES	Luto usu'st multo, multam terram confode . Villam integendam intellego totam mihi ; nam nunc perlucet ea quam cribrum crebrius .	100
PLEUSIDIPPUS	Pater , salveto, amboque adeo.	
DAEMONES		Salvus sis.
SCEPARNIO	Sed utrum tu masne an femina es, qui illum patrem voces ?	
PLEUSIDIPPUS	Vir sum equidem.	
SCEPARNIO		Quaere, vir, porro patrem.
DAEMONES	Filiolam ego unam habui, eam unam perdididi. Virile sexus numquam ullum habui.	105
PLEUSIDIPPUS		At di dabunt.
SCEPARNIO	Tibi quidem hercle, quisquis es, magnum malum , qui oratione hic occupatos occupes.	
PLEUSIDIPPUS	Isticine vos habitatis ?	
SCEPARNIO	Quid tu id quaeritas ? An quo furatum mox venias, vestigas loca ?	110
PLEUSIDIPPUS	Peculiosum esse addecet servum et probum, quem ero praesente praetereat oratio ; aut qui inclementer dicat homini libero.	
SCEPARNIO	Et impudicum et impudentem hominem addecet molestum ultro advenire ad alienam domum, cui debeatur nil.	115
DAEMONES		Tace, Sceparnio. (À <i>Pleusidippe</i>) Quid opu'st, adulescens ?
PLEUSIDIPPUS		Istic infortunium , qui praefestinet , ubi erus adsit, praeloqui. Sed nisi molestum'st, paucis percontarier volo ego ex te.

DAEMONES Dabitur opera, atque in negotio.
SCEPARNIO (*À Pleusidippe*) **Quin** tu in paludem is **exsecasque arundinem,**
qui pertegamus villam, dum **sudum**'st ?
DAEMONES Tace.
 Tu si quid opus est dice.
PLEUSIDIPPUS Dic quod te rogo,
 ecquem tu hic hominem **crispum, incanum** videris, 125
 malum, perjurum, **palpatorem** ?
DAEMONES Plurimos,
 nam ego propter ejus modi viros vivo miser.
PLEUSIDIPPUS Hic dico, in fanum Veneris qui mulierculas
 duas secum adduxit, quique **adornaret** sibi
 ut rem divinam faciat, aut hodie aut heri. 130
DAEMONES Non hercle, adulescens, jam hos dies **complusculos**
 quemquam istic vidi sacrificare, neque potest
 clam me esse si qui sacrificat : semper petunt
 aquam hinc aut ignem aut **vascula** aut **cultrum** aut **veru**
 aut **aulam extarem**, aut aliquid ; quid verbis opu'st ? 135
 Veneri paravi vasa et **puteum**, non mihi.
 Nunc intervallum jam hos dies multos fuit.
PLEUSIDIPPUS Ut verba **praehibes**, me periisse praedicas.
DAEMONES Mea quidem hercle causa salvus sis licet.
SCEPARNIO Heus tu, qui **fana** ventris causa circumis, 140
 jubere meliu'st **prandium ornari** domi.
 Fortasse tu huc vocatus es ad prandium,
 ille qui vocavit nullus venit ?
PLEUSIDIPPUS Admodum.
SCEPARNIO Nullum'st periculum te hinc ire **inpransum** domum :
 Cererem te meliu'st quam Venerem **sectarier** : 145
 amoris haec curat ; **tritico** curat Ceres.
PLEUSIDIPPUS **Deludificavit** me illic homo indignis modis.
DAEMONES Pro di immortales, **quid illuc** est, Sceparnio,
hominum secundum litus ?
SCEPARNIO Ut mea est opinio,

	propter viam illi sunt vocati ad prandium .	150
DAEMONES	Qui ?	
SCEPARNIO	Quia post cenam , credo, laverunt heri.	
DAEMONES	Confracta navis in mari est illis.	
SCEPARNIO	Ita est.	
	At hercle nobis villa in terra et tegulae.	
DAEMONES	Hui !	
	Homunculi, quanti estis ! Ejecti ut natant.	155
PLEUSIDIPPUS	Ubi sunt ii homines, obsecro ?	
DAEMONES	Hac ad dexteram.	
	Viden secundum litus ?	
PLEUSIDIPPUS	Video. (<i>À ses amis</i>) Sequimini.	
	Utinam is sit quem ego quaero, vir sacerrimus !	
	(<i>Aux deux autres</i>) Valete.	
SCEPARNIO	Si non moneas, nosmet meminimus.	
	Sed, o Palaemon , sancte Neptuni comes,	160
	qui hic Herculis Opitulus esse diceris,	
	quod facinus video.	
DAEMONES	Quid vides ?	
SCEPARNIO	Mulierculas	
	video sedentes in scapha solas duas.	
	Ut adflctantur miserae ! Euge euge, perbene,	
	ab saxo avertit fluctus ad litus scapham,	165
	neque gubernator umquam potuit rectius.	
	Non vidisse undas me majores censeo.	
	Salvae sunt, si illos fluctus devitaverint .	
	Nunc, nunc periculum'st. Unda ejecit alteram.	
	At in vado 'st : jam facile enabit . Eugepae !	170
	Viden alteram illam ut fluctus ejecit foras ?	
	Surrexit, horsum se capessit. Salva res.	
	Desiluit haec autem altera in terram e scapha.	
	Ut prae timore in genua in undas concidit.	
	Salva'st, evasit ex aqua. Jam in litore est.	175
	Sed dextroversum aversa it in malam crucem .	

Hem, errabit illa hodie.

DAEMONES

Quid id refert tua ?

SCEPARNIO

Si ad saxum quo **capessit**, ea **deorsum** cadit,
errationis fecerit **compendium**.

180

DAEMONES

Si tu de illarum cenaturus **vesperi** es,
illis curandum censeo, Sceparnio.

Si apud me **esurus**, mihi dari operam volo.

SCEPARNIO

Bonum aequumque oras.

DAEMONES

Sequere me hac ergo.

SCEPARNIO

Sequor.

Heureusement, les deux jeunes filles, Palestre et Ampélisque, se retrouvent sur la côte, sauvées mais grelottantes, et sont recueillies par la vieille prêtresse du temple de Vénus. Cependant ce gremlin de Labrax, l'entremetteur, accompagné par son comparse Charmidès, a réussi lui aussi à atteindre la rive, mais il a tout perdu : sa valise pleine de richesses et les deux filles, qu'il comptait vendre en Sicile, bien qu'il ait déjà vendu Palestre une première fois à Pleusidippe sans lui avoir remis la "marchandise".

Le "leno" Lycus présente ses "marchandises" (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)

Rencontre d'affligés (Rudens II, VI et VII)

LABRAX	Qui homo sese miserum et mendicum volet, Neptuno credat sese atque aetatem suam : nam si quis cum eo quid rei commiscuit , ad hoc exemplum amittit ornatum domum. Edepol, Libertas, lepida es, quae numquam pedem voluisti in navem cum Hercule una imponere. Sed ubi ille meus est hospes, qui me perdidit ? Atque eccum incedit.	485 490
CHARMIDES	Quo, malum ! properas, Labrax ? Nam equidem te nequeo consequi tam strenue .	
LABRAX	Utinam te prius quam oculis vidissem meis, malo cruciatu in Sicilia perbiteres , quem propter hoc mihi obtigit misero mali !	495
CHARMIDES	Utinam, cum in aedes me ad te adduxisti tuas, in carcere illo potius cubuissem die ! Deosque immortales quaeso, dum vivas, uti omnes tui similes hospites habeas tibi.	500
LABRAX	Malam fortunam in aedes te adduxi meas. Quid mihi scelesto tibi erat auscultatio ? Quidve hinc abitio ? Quidve in navem inscensio ? Ubi perdidisti etiam plus boni quam mihi fuit.	
CHARMIDES	Pol minime miror, navis si fractast tibi, scelus te et sceleste parta quae vexit bona.	505
LABRAX	Pessum dedisti me blandimentis tuis.	
CHARMIDES	Scelestiorem cenam cenavi tuam, quam quae Thyestae quondam aut posita est Tereo .	
LABRAX	Perii, animo male fit . Contine quaeso caput.	510
CHARMIDES	Pulmoneum edepol nimis velim vomitum vomas.	
LABRAX	Eheu, Palaestra atque Ampelisca, ubi estis nunc ?	
CHARMIDES	Piscibus in alto, credo, praebent pabulum.	
LABRAX	Mendicitatem mi obtulisti opera tua, dum tuis ausculto magnidicis mendaciis.	515

CHARMIDES	Bonam est quod habeas gratiam merito mihi, qui te ex insulso salsum feci opera mea.	
LABRAX	Quin tu hinc is a me in maxumam malam crucem ?	
CHARMIDES	Eas. Easque res agebam commodum .	
LABRAX	Eheu, quis vivit me mortalis miserior ?	520
CHARMIDES	Ego multo tanto miserior quam tu, Labrax.	
LABRAX	Qui ?	
CHARMIDES	Quia ego indignus sum, tu dignus qui sis.	
LABRAX	O scirpe , scirpe, laudo fortunas tuas, qui semper servas gloriam aritudinis .	
CHARMIDES	Equidem me ad velitationem exerceo, nam omnia corusca prae tremore fabulor.	525
LABRAX	Edepol, Neptune, es balineator frigidus : cum vestimentis postquam abs te abii, al- algeo .	
CHARMIDES	Ne thermopolium quidem ullum instruit, ita salsam praebet potionem et frigidam.	530
LABRAX	Ut fortunati sunt fabri ferrarii , qui apud carbones adsident : semper calent .	
CHARMIDES	Utinam fortuna nunc anatina ut-uterer, ut, cum exiissem ex aqu-aqu-aqu-aqua, arerem tamen.	
LABRAX	Quid si aliquo ad ludos me pro manduco locem ?	535
CHARMIDES	Quapropter ?	
LABRAX	Quia pol clare crepito dentibus.	
CHARMIDES	Jure optimo me el-el- elavisse arbitror.	
LABRAX	Qui ?	
CHARMIDES	Qui-quia auderem tecum in navem ascendere, qui a fundamento mihi usque movisti mare.	
LABRAX	Tibi auscultavi, tu promittebas mihi illi esse quaestum maximum meretricibus , ibi me corruere posse aiebas divitias.	540
CHARMIDES	Jam postulabas te, impurata belua , totam Siciliam devoraturum insulam ?	
LABRAX	Quaenam ballaena meum voravit vidulum , aurum atque argentum ubi omne compactum fuit ?	545

CHARMIDES Eadem illa, credo, quae meum **marsuppium**,
quod plenum argenti fuit in **sacciperio**.

LABRAX Eheu, **redactus** sum usque ad unam hanc tuniculam
et ad hoc misellum **pallium**. Perii **oppido**. 550

CHARMIDES Vel consociare mihi quidem tecum licet :
aequas habemus partes.

LABRAX **Saltem** si mihi
mulierculae essent salvae, spes aliquae forent.
Nunc si me adulescens Pleusidippus viderit,
quo ab arrabonem pro Palaestra acceperam, 555
jam is **exhibebit** hic **mihi negotium**.

CHARMIDES Quid, stulte, ploras ? Tibi quidem edepol copia'st,
dum lingua vivet, **qui** rem solvas omnibus.

Mais voilà que, sans voir les deux vieillards, Scéparnion sort du temple de Vénus, où il était allé apporter de l'eau.

SCEPARNIO Quid illuc, obsecro, negoti'st quod duae mulierculae
hic in fano Veneris **signum** flentes amplexae tenent, 560
nescio quem metuentes miserae ? Nocte hac aiunt proxima
se **jactatas**, atque ejectas hodie esse aiunt e mari.

LABRAX Obsecro hercle, adulescens, ubi istaec sunt quas memoras mulieres ?

SCEPARNIO Hic in fano Veneris.

LABRAX Quot sunt ?

SCEPARNIO Totidem quot ego et tu sumus.

LABRAX **Nempe** meae ?

SCEPARNIO Nempe nescio istuc.

LABRAX Qua sunt facie ?

SCEPARNIO **Scitula** .565
Vel ego amare utramvis possum, si **probe adpotus** sim.

LABRAX Nempe puellae ?

SCEPARNIO Nempe molestus es. I vise, si libet.

LABRAX Meas oportet intus esse hic mulieres, mi Charmides.

CHARMIDES Juppiter te perdat, et si sunt, et si non sunt tamen.

LABRAX Intro **rumpam** jam huc in Veneris fanum. 570

Plaute

Séance 5

Le câble

Extraits de la suite de la pièce

Rudens

Hero et Pseudole cachés dans un arbre (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)

Pauvres éplorées (*Rudens III, II*)

Quittant sa maison, Démonès surprend Trachalion qui vient de sortir du temple de Vénus en poussant des cris terribles et il s'en étonne...

DAEMONES	Quid negoti'st ?	
TRACHALIO	Mulieres	641
	duae innocentes intus hic sunt, tui indigentes auxili, quibus adversum jus legesque insignite injuria hic facta est fitque in Veneris fano ; tum sacerdos Veneria indigne adflctatur .	
DAEMONES	Quis homo est tanta confidentia,	645
	qui sacerdotem violare audet ? Sed eae mulieres quae sunt ? Aut quid eis iniqui fit ?	
TRACHALIO	Si das operam, eloquar. Veneris signum sunt amplexae. Nunc homo audacissimus eas deripere vult. Eas ambas esse oportet liberas.	
DAEMONES	Quis istic est qui deos tam parvi pendit ? Paucis expedi.	650
TRACHALIO	Fraudis, sceleris, parricidi, perjuri plenissimus, legirupa, impudens, impurus, inverecundissimus , uno verbo absolvam, leno'st : quid illum porro praedicem ?	
DAEMONES	Edepol infortunio hominem praedicas donabilem.	
TRACHALIO	Qui sacerdoti scelestus fauces interpresserit .	655
DAEMONES	At malo cum magno suo fecit hercle. Ite istinc foras, Turbalio, Sparax. Ubi estis ?	
TRACHALIO	I obsecro intro, subveni illis.	
DAEMONES	Iterum haud imperabo. Sequimini hac.	
TRACHALIO	Age nunc jam, jube oculos elidere , itidem ut sepiis faciunt coqui.	
DAEMONES	Proripite hominem pedibus huc itidem quasi occisam suem. 660	
TRACHALIO	(<i>Seul</i>) Audio tumultum : opinor, leno pugnis pectitur . Nimis velim improbissimo homini malas edentaverint. Sed ecce ipsae huc egrediuntur timidae e fano mulieres.	

La reconnaissance merveilleuse (*Rudens III, IV*)

Tandis que les jeunes filles se réfugient vers l'autel de Vénus, Démonès et ses hommes forcent Labrax à sortir du temple.

DAEMONES Exi e fano, natum **quantum** est **hominum** sacrilegissime.
(*Aux deux femmes*) Vos in aram abite sessum. (*En aparté*) Sed ubi sunt ?

TRACHALIO Huc respice.

DAEMONES Optime, istuc volueramus. Jube modo **accedat** prope.
Tunc **legirupionem** hic **nobis cum dis facere** postulas ?
(*À Sparax*) Pugnum in os **impinge**.

LABRAX Iniqua haec patior **cum pretio tuo**. 710

DAEMONES (*En aparté*) At etiam minitatur audax ?

LABRAX Jus meum ereptum est mihi.
Meas mihi ancillas invito me eripis.

TRACHALIO **Cedo** judicem
de senatu Cyrenensi quemvis opulentum virum,
si tuas esse oportet **nive** eas esse oportet liberas
nive in carcerem **compingi** te est aequum **aetatemque** ibi 715
te **usque** habitare, donec totum carcerem **contriveris**.

LABRAX Non hodie isti rei **auspicavi**, ut cum **furcifero fabuler**.
(*À Démonès*) Te ego **appello**.

DAEMONES Cum isto primum, qui te novit, disputa.

LABRAX Tecum ago.

TRACHALIO **Atqui** mecum agendum'st. Suntne illae ancillae tuae ?

LABRAX Sunt.

TRACHALIO **Agedum** ergo, tange utramvis digitulo minimo modo. 720

LABRAX Quid si attigero ?

TRACHALIO Extemplo hercle ego te **follem pugilatorium**
faciam et **pendentem** incursabo pugnibus, perjurissime.

LABRAX Mihi non liceat meas ancillas Veneris de ara abducere ?

DAEMONES Non licet : est lex apud nos.

LABRAX Mihi cum vestris legibus
nil quicquam'st commerci. Equidem istas jam ambas educam foras. 725
Tu, senex, si istas amas, **huc arido argento**'st opus ;

si autem Veneri complacuerunt, habeat, si argentum dabit.

DAEMONES Det tibi argentum ? Nunc adeo meam ut scias sententiam,
occipito modo illis adferre vim **joculo pausillulum**,
ita ego te hinc ornatum amittam, tu ipsus te ut non noveris. 730
(aux esclaves) Vos adeo, ubi ego **innuero** vobis, ni ei caput **exoculassitis**,
quasi **murteta** junci, item ego vos virgis **circumvinciam**.

LABRAX Vi agis mecum.

TRACHALIO Etiam **opprobros** vim, **flagiti flagrantia** ?

LABRAX Tun', trifurcifer, mihi audes inclementer dicere ?

TRACHALIO Fateor, ego trifurcifer sum, tu es homo **adprime** probus : 735
numqui minus hasce esse oportet liberas ?

LABRAX Quid, liberas ?

TRACHALIO Atque eras tuas quidem hercle, atque ex **germana Graecia** ;
nam altera haec est nata Athenis **ingenuis** parentibus.

DAEMONES Quid ego ex te audio ?

TRACHALIO Hanc Athenis esse natam liberam.

DAEMONES Mea **popularis**, obsecro, haec est ?

TRACHALIO Non tu Cyrenensis es? 740

DAEMONES Immo Athenis natus altusque educatusque Atticis.

TRACHALIO Obsecro, defende cives tuas, senex.

DAEMONES O filia
mea, cum hanc video, mearum me **absens** miseriarum **commones** ;
trima quae periit mihi, jam **tanta** esset, si vivit, scio.

LABRAX Argentum ego pro istisce ambabus **cujae erant** domino dedi ; 745
quid mea refert, haec Athenis natae an Thebis sient,
dum mihi recte servitutem serviant ?

TRACHALIO Itane, impudens ?
Tunc hic, **feles** virginalis, liberos parentibus
sublectos habebis atque indigno quaestu **conteres** ?
Nam huic alterae quae patria sit profecto nescio, 750
nisi scio probiorem hanc esse quam te, impuratissime.

LABRAX Tuae istae sunt ?

TRACHALIO Contende ergo, uter sit tergo **verior** :
ni **offerumentas** habebis plures in tergo tuo

quam ulla navis longa **clavos**, tum ego ero **mendacissimus** :
postea aspicio meum, quando ego tuum inspectavero : 755
nisi erit tam **sincerum**, ut quis dicat **ampullarius**
optimum esse operi faciendo corium et sincerissimum,
quid causae est quin virgis te usque ad **saturitatem sauciem** ?
Quid illas spectas ? Quas si attigeris, oculos eripiam tibi.

LABRAX At qui, quia vetas, utramque jam mecum abducam simul. 760
DAEMONES Quid facies ?

LABRAX **Volcanum** adducam, is **Veneri**'st adversarius.

TRACHALIO Quo illic it ?

LABRAX Heus, ecquis **hic** est ? Heus !

DAEMONES Si attigeris ostium,
jam hercle tibi **messis** in ore fiet **mergis** pugneis.

SPARAX Nullum habemus ignem, **ficis victitamus** aridis.

DAEMONES Ego dabo ignem, siquidem in capite tuo **conflandi** copia'st. 765

LABRAX Ibo hercle aliquo quaeritatum ignem.

DAEMONES Quid cum inveneris ?

LABRAX Ignem magnum hic faciam.

DAEMONES Quin **inhumanum exuras** tibi ?

LABRAX Immo hasce ambas hic in ara ut vivas **comburam**, id volo.

DAEMONES Jam hercle ego te barba continuo **arripiam**, in ignem conjiciam
teque **ambustulatum** objiciam magnis avibus pabulum. [...] 770

TRACHALIO Scin' quid **tecum** oro, senex ?

Ut illas serves, vim defendas, dum ego erum adduco meum.

DAEMONES Quaere erum atque adduce.

TRACHALIO At hic ne ...

DAEMONES Maximo malo suo, 775
si attigerit sive oceptassit.

TRACHALIO Cura.

DAEMONES Curatum'st, abi.

TRACHALIO Hunc quoque adserva ipsum, ne quo **abitat** ; nam promisimus
carnufici aut talentum magnum aut hunc hodie **sistere**.

DAEMONES Abi modo, ego dum hoc curabo recte.

TRACHALIO Jam ego reverero.

Une épouse jalouse (*Rudens IV, I*)

Tandis que Labrax est emmené, Démonès, qui a décidé en son for intérieur d'héberger chez lui les deux rescapées, se retrouve seul sur scène, mais brusquement il hésite et prend peur, saisi qu'il est d'une terrible inquiétude concernant sa femme, qui est d'une jalousie prodigieuse.

DAEMONES	Bene factum et volup'est, me hodie his mulierculis tetulisse auxilium. Jam clientas repperi, atque ambas forma scitula atque aetatula . Sed uxor scelestas me omnibus servat modis, 895 ne quid significem quippiam mulierculis. Sed Gripus servus noster quid rerum gerat miror, de nocte qui abiit piscatum ad mare. Pol magis sapisset, si dormivisset domi : nam nunc et operam ludos facit et retia, 900 ut tempestas est nunc atque ut noctu fuit. In digitis hodie percoquam quod ceperit, ita fluctuare video vehementer mare. Sed ad prandium uxor me vocat. Redeo domum. Jam meas opplebit aures sua vaniloquentia . 905
-----------------	--

Une pêche curieuse (*Rudens IV, II*)

Mais le pêcheur Gripus ne revient pas bredouille de la mer : tout en portant dans ses filets une valise, d'où pend un câble (celui qui a donné son titre à la pièce) qui traîne derrière lui, il soliloque :

GRIPVS	Neptuno has ago gratias meo patrono, qui salsis locis incolit pisculentis , cum me ex suis locis pulchre ornatum expedit templis reducem , plurima praeda onustum,
---------------	--

salute **horiae**, quae in mari fluctuoso 910
piscatu novo me **uberi compotivit** ;
miroque modo atque incredibili hic piscatus mihi **lepide** evenit,
neque piscium ullam **unciam** hodie **pondo** cepi, nisi hoc quod fero
hic in rete.

Nam ut de nocte multa impigreque **exsurrexi**, 915
lucrum praeposivi sopori et quieti :
tempestate saeva experiri **expetivi**,
paupertatem eri **qui** et meam servitatem
tolerarem, opera haud fui **parcus** mea. 919

Nimis homo nihili'st qui piger est ; nimisque id genus odi ego male.
Vigilare decet hominem qui vult sua temperi conficere officia.
Non enim illum exspectare oportet, dum erus se ad suum **suscitet**
officium.

Nam qui dormiunt libenter, sine lucro et cum malo quiescunt.
Nam ego nunc mihi, qui impiger fui,
repperi ut piger, si velim, siem : 925
hoc ego in mari, quidquid inest, repperi. 925a
Quidquid inest, grave quidem inest ; aurum hic ego inesse reor ;
nec mihi consciu'st ullus homo. 926a

Nunc haec tibi occasio, Gripe, **obtigit**, ut liberet ex hoc praetor te.
Nunc sic faciam, sic consilium est : ad erum veniam docte atque astute.
Pauxillatim pollicitabor **pro capite** argentum, ut sim liber.929
Jam ubi liber ero, igitur **demum instruam** agrum atque aedes,
mancipia,
navibus magnis **mercaturam** faciam, apud reges rex **perhibebor**.
Post **animi causa** mihi navem faciam atque imitabor **Stratonicum**,
oppida omnia circumvectabor. Ubi nobilitas mea erit clara, 933
oppidum magnum **communibo**, ei ego urbi Gripo **indam** nomen,
monimentum meae famae et factis, ibi qui regnum magnum instituam.
Magnas res hic agito in mentem instruere. Nunc hunc vidulum
condam.

Sed hic rex cum **aceto pransuru'st** et sale, sine bono **pulmento**.

Plaute

Séance 6

Le câble

Extraits de la fin de la pièce

Rudens

Un témoin gênant (Rudens IV, III)

Mais la joie du pêcheur Gripus est brève : Trachalion l'a vu et veut lui aussi sa part du butin.

TRACHALIO Heus, mane.

GRIPUS Quid maneam ?

TRACHALIO Dum hanc tibi, quam trahis, **rudentem complico**.

GRIPUS **Mitte** modo !

TRACHALIO At pol ego te adjuvabo : nam bonis quod bene fit haud perit.

GRIPUS **Turbida** tempestas heri fuit, 940

nil habeo, adulescens, piscium : ne tu mihi esse postules ;

non vides referre me **uvidum** rete, sine **squamoso** pecu ?

TRACHALIO Non edepol pisces expeto **quam** tui sermonis sum **indigens**.

GRIPUS **Enicas** jam me odio, quisquis es.

TRACHALIO Non sinam ego abire hinc te : mane.

GRIPUS Cave sis malo. Quid tu, **malum**, nam me retrahis ?

TRACHALIO Audi. 945

GRIPUS Non audio.

TRACHALIO At pol **qui** audies post.
GRIPUS **Quin** post loquere quid vis.
TRACHALIO Eho modo est operae pretium quod tibi ego narrare volo.
GRIPUS Eloquere quid id est ?
TRACHALIO Vide num quispiam consequitur prope nos.
GRIPUS Ecquid est quod **mea referat** ?
TRACHALIO Scilicet.
Sed boni consili ecquid in te mihi est ? 950
GRIPUS Quid negoti est, modo dice.
TRACHALIO Dicam, tace,
si fidem modo das mihi te non fore **infidum**.
GRIPUS Do fidem tibi, fidus ero, quisquis es.
TRACHALIO Audi.
Furtum ego vidi qui faciebat ;
noram dominum, id cui fiebat, 955
post ad furem egomet devenio
feroque ei condicionem hoc pacto :
”Ego istuc furtum scio cui factum est ;
nunc mihi si vis dare dimidium,
indicium domino non faciam.”
Is mihi nihil etiam respondit. 960
Quid inde aequum est dari mihi ? Dimidium ?
Volo ut dicas.
GRIPUS Immo hercle etiam amplius :
nam nisi dat, domino dicendum
censeo.
TRACHALIO Tuo consilio faciam.
Nunc adverte animum ; namque hoc omne attinet ad te.
GRIPUS Quid factum’st ?
TRACHALIO Vidulum istum cuiu’st novi ego hominem jampridem.
GRIPUS Quid est ?
TRACHALIO Et quo pacto **perii**.
GRIPUS At ego quo pacto inventu’st scio
et qui invenit hominem novi et dominus qui nunc est scio. 965

Nihilo pol pluris tua **hoc** quam quanti **illud** refert mea :
ego illum novi cujus nunc est, tu illum cujus antehac fuit.
Hunc homo feret a me **nemo**, ne tu te speres **potis**.

TRACHALIO Non ferat si dominus veniat ?

GRIPUS Dominus huic, ne **frustra sis**,
nisi ego nemo natu'st, hunc qui cepi in venatu meo. 970

TRACHALIO Itane vero ?

GRIPUS Ecquem esse dices in mari pisces meum ?
Quos cum capio, siquidem cepi, mei sunt ; habeo pro meis,
nec **manu adseruntur** neque illinc partem quisquam postulat.
In foro palam omnes vendo pro meis **venalibus**.
Mare quidem commune certo'st omnibus.

TRACHALIO Adsentio : 975
qui minus hunc communem, quaeso, mi esse oportet vidulum ?
In mari inventu'st communi.

GRIPUS **Ne** impudenter impudens es.
Nam si istuc jus sit quod memoras, piscatores perierint.
Quippe cum extemplo in **macellum** pisces prolati sint,
nemo emat, suam quisque partem piscium poscant sibi ; 980
dicant, in mari communi captos.

TRACHALIO Quid ais, impudens ?
Ausu's etiam comparare vidulum cum piscibus ?
Eadem tandem res videtur ?

GRIPUS **In manu non est mea** :
ubi demisi rete atque **hamum**, quidquid haesit extraho.
Meum quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum'st. 985

TRACHALIO Immo hercle haud est, siquidem quod **vas** excepisti.

GRIPUS **Philosophe !**

TRACHALIO Sed tu **enumquam** piscatorem vidisti, **venefice**,
vidulum pisces cepisse aut protulisse ullum in forum ?
Non enim tu hic quidem **occupabis** omnes **quaestus** quos voles :
et **vitorem** et piscatorem te esse, impure, postulas. 990
Vel te mihi monstrare oportet piscis qui sit vidulus,
vel quod in mari non natum est neque habet **squamas** ne **feras**.

GRIPUS Quid, tu numquam audisti esse antehac vidulum piscem ?

TRACHALIO **Scelus,**
nullus est.

GRIPUS Immo est profecto ; ego, qui sum piscator, scio ;
verum raro capitur, nullus minus saepe ad terram venit. 995

TRACHALIO Nil agis, dare verba speras mihi te posse, furcifer.
Quo colore est ?

GRIPUS Hoc colore capiuntur **pauxilluli** ;
sunt alii **puniceo** corio, magni item ; atque atri.

TRACHALIO Scio.
Tu hercle, opinor, in vidulum te piscem convertes, nisi caves :
fiet tibi puniceum corium, postea atrum **denuo**. [...] 1000

Le désaccord se poursuivant, Trachalion propose à Gripus de prendre un arbitre.

TRACHALIO Vin qui in hac villa habitat, ejus arbitrato fieri ? 1035

GRIPUS Paulisper remitte **restem**, dum concedo et consulo.

TRACHALIO Fiat.

GRIPUS (*En aparté*) Euge, salva res est, praeda haec **perpetua** est mea ;
ad meum erum arbitrum vocat me hic intra **praesepes** meas :
numquam hercle hodie **abjudicabit** ab suo **triobolum**.
Ne iste haud scit quam condicionem **tetulerit**. (*Haut*) Ibo ad arbitrum. 1040

TRACHALIO Quid igitur ?

GRIPUS Quamquam istuc esse jus meum certo scio,
fiat istuc potius quam nunc pugnem tecum.

TRACHALIO Nunc places. [...]

Sauvées ? Pas sauvées ? (*Rudens IV, IV*)

Par pure coïncidence, Démonès sort de sa maison à ce moment avec les deux jeunes filles.

DAEMONES **Serio** edepol, quamquam vobis volo quae vultis, mulieres, 1045
metuo, propter vos, ne uxor mea me **extrudat** aedibus,
quae me **paelices** adduxisse dicet ante oculos suos.
Vos confugite in aram potius quam ego.

PVELLAE
DAEMONES

Miserae periiimus.

Ego vos salvas **sistam**, ne timete.

Les jumelles dansent pour séduire Pseudole (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)

Puis Démonès assume l'arbitrage entre Gripus et Trachalion.

DAEMONES

Quid nunc tu vis ? Dic mihi.

TRACHALIO

Equidem ego neque partem posco mihi istinc de istoc vidulo
neque meum esse hodie umquam dixi ; sed isti inest **cistellula**
hujus mulieris, quam **dudum** dixi fuisse liberam. 1079

DAEMONES

Nempe tu hanc dicis quam esse aiebas dudum popularem meam ?

TRACHALIO

Admodum ; et ea quae olim parva **gestavit crepundia**
istic in ista **cistula** insunt, quae istic inest in vidulo.
Hoc neque isti usu'st, et illi miserae **suppetias** feret,
si id dederit, qui suos parentes quaerat.

DAEMONES

Faciam ut det ; tace.

GRIPUS

Nil hercle ego sum isti daturus.

TRACHALIO

Nil peto nisi cistulam 1085

et crepundia.

GRIPUS

Quid si ea sunt aurea ?

TRACHALIO

Quid istuc **tua** ?

Aurum auro **expendetur**, argentum argento **exaequabitur**.

GRIPUS

Fac **sis** aurum ut videam, post ego faciam ut videas cistulam.

DAEMONES

Cave **malo** ac tace tu. (*À Trachalion*) Tu perge ut ocepisti dicere.

TRACHALIO

Unum te obsecro, ut **te** hujus **commiserescat** mulieris 1090

si quidem hic lenonis eju'st vidulus, quem suspicor ;

hic, nisi de opinione, certum nil dico tibi.

GRIPUS

Viden' ? Scelestus **aucupatur**.

TRACHALIO

Sine me ut ocepi loqui.

Si scelesti illius est hic, cujus dico, vidulus,

hae poterunt novisse : ostendere his jube.

GRIPUS

Ain' ? ostendere ? 1095

DAEMONES

Haud iniquum dicit, Gripe, ut ostendatur vidulus.

GRIPUS

Immo hercle **insignite** inique.

DAEMONES

Quidum ?

GRIPUS

Quia, si ostendero,

continuo hunc novisse dicent scilicet.

TRACHALIO

Scelerum **caput**,

ut **tute** es, **item** omnes censes esse, perjuri caput ?

GRIPUS

Omnia istaec ego facile patior, dum **hic** hinc a me sentiat. 1100

TRACHALIO

Atque nunc **abs te** stat ; verum **hinc** ibi testimonium.

DAEMONES

Gripe, adverte animum. (*À Trachalion*) Tu paucis expedi quid postulas.

TRACHALIO

Dixi equidem, sed si parum intellexti, dicam denuo.

Hasce ambas, ut dudum dixi, ita esse oportet liberarum :

haec Athenis parva fuit virgo subrepta.

GRIPUS

Dic mihi, 1105

quid id ad vidulum pertinet, servae sint istae an liberae ?

TRACHALIO

Omnia iterum vis memorari, scelus, ut **defiat** dies.

DAEMONES

Abstine maledictis et mihi quod rogavi **dilue**.

TRACHALIO

Cistellam isti inesse oportet **caudeam** in isto vidulo,

ubi sunt signa **qui** parentes noscere haec possit suos, 1110

quibuscum **perit** parva Athenis, sicuti dixi prius.

GRIPUS

Juppiter te dique perdant. Quid ais, vir venefice ?

Quid ? istae **mutae** sunt, quae pro se **fabulari** non queant ?

TRACHALIO

Eo tacent, quia tacita'st melior mulier semper quam loquens.

GRIPUS Tum pol tu pro oratione nec vir nec mulier mihi es. 1115

TRACHALIO Quidum ?

GRIPUS Quia enim neque loquens es neque tacens umquam bonus.
Quaeso, en umquam hodie licebit mihi loqui ?

DAEMONES Si praeterhac
unum verbum faxis hodie, ego tibi comminuum caput.

TRACHALIO Ut id ocepi dicere, senex, eam, te quaeso, cistulam
ut jubeas hunc reddere illis ; ob eam si quid postulat 1120
sibi **mercedis**, dabitur : aliud quidquid ibi est habeat sibi.

Philia s'enfuit par l'oculus du dôme (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)

GRIPUS Nunc demum istuc dicis, quoniam jus meum esse intellegis :
dudum **dimidiam** petebas **partem**.

TRACHALIO Immo etiam nunc peto.

GRIPUS Vidi petere **miluum**, etiam cum nihil auferret tamen.

DAEMONES Non ego te comprimere possum sine malo ?

GRIPUS Si iste tacet, 1125
ego tacebo ; si iste loquitur, sine me pro parte loqui.

DAEMONES **Cedo** modo mihi vidulum istum, Gripe.

GRIPUS **Concredam** tibi,

at, si istorum nil sit, ut mihi reddas.

DAEMONES

Reddetur.

GRIPUS

Tene.

DAEMONES

Audi nunciam, Palaestra atque Ampelisca, hoc quod loquor.

Estne hic vidulus ubi cistellam hic tuam inesse aiebat ?

PALAESTRA

Is est. 1130

GRIPUS

Perii hercle ego miser ! Ut, priusquam **plane** aspexit, ilico eum esse dixit !

PALAESTRA

Faciam ego hanc rem ex **procliva** planam tibi.

Cistellam isti inesse oportet caudeam in isto vidulo.

Ibi ego dicam quidquid inerit **nominatim** : tu mihi

nullum ostenderis. Si falsa dicam, frustra dixero ; 1135

vos tamen ista, quidquid istic inerit, vobis habebitis ;

sed si erunt vera, tum obsecro te ut mea mihi reddantur.

DAEMONES

Placet.

Jus **merum** oras meo quidem animo.

GRIPUS

At meo hercle injuriam.

Quid si ista aut **superstitiosa** aut **hariola**'st atque omnia,

quidquid insit, vera dicet ? Anne habebit hariola ? 1140

DAEMONES

Non feret, nisi vera dicet : nequiquam hariolabitur.

Solve vidulum ergo, ut quid sit verum quam primum sciam.

GRIPUS

Hoc habet, solutu'st.

DAEMONES

Aperi. Video cistellam. Haecin'est ?

PALAESTRA

Istaec est. O mei parentes, hic vos conclusos gero !

Huc opesque spesque vestrum cognoscendum condidi. 1145

GRIPUS

Tum tibi hercle deos iratos esse oportet, quisquis es, quae parentes tam in angustum tuos locum **compegeris**.

DAEMONES

Gripe, accede huc ; tua res agitur. Tu, puella, istinc procul dicito quid insit et qua facie, memorato omnia.

Si hercle **tantillum peccassis**, quod posterius postules 1150 te ad verum converti, **nugas**, mulier, magnas egeris.

GRIPUS

Jus bonum oras.

TRACHALIO

Edepol haud te orat, nam tu injuriu's.

DAEMONES

Loquere nunciam, puella. Gripe, animum adverte ac tace.

PALAESTRA Sunt crepundia.
DAEMONES Ecce video.
GRIPUS Perii in primo proelio.
 Mane, ne ostenderis.
DAEMONES Qua facie sunt ? Responde ex ordine. 1155
PALAESTRA **Ensiculu'st aureolus** primum **litteratus**.
DAEMONES Dice dum,
 in eo ensiculo litterarum quid est ?
PALAESTRA Mei nomen patris.
 post **altrinsecu'st securicula ancipes**, itidem aurea
 litterata : ibi matris nomen in securiculast.
DAEMONES Mane.
 Dic, in ensiculo quid nomen est paternum ?
PALAESTRA Daemones. 1160
DAEMONES Di immortales, ubi loci sunt spes meae ?
GRIPUS Immo edepol meae ?
TRACHALIO Pergite, obsecro, **continuo**.
GRIPUS Placide, aut ite in malam crucem.
DAEMONES Loquere matris nomen hic quid in securicula siet.
PALAESTRA Daedalis.
DAEMONES Di me servatum cupiunt.
GRIPUS At me perditum.
DAEMONES Filiam meam esse hanc oportet, Gripe.
GRIPUS Sit per me quidem. 1165
 (*À Trachalion*) **Qui** te di omnes perdant, qui me hodie oculis vidisti tuis,
 meque adeo scelestum, qui non circumspexi **centiens**,
 prius me ne quis inspectaret quam rete extraxi ex aqua.
PALAESTRA Post **sicilicula** argenteola et duae **conexae maniculae** et
sucula.
GRIPUS Quin tu **i diirecta**, cum sucula et cum porculis. 1170
PALAESTRA Et **bull**a aurea est, pater quam dedit mihi natali die.
DAEMONES Ea est profecto. Contineri quin complectar non queo.
 Filia mea, salve. Ego is sum qui te produxi pater,
 ego sum Daemones, et mater tua **eccam** hic intus Daedalis.

PALAESTRA Salve, mi pater insperate.
DAEMONES Salve. Ut te amplector libens ! 1175
TRACHALIO Volup est cum istud ex pietate vestra vobis contigit.
DAEMONES **Capedum**, hunc si potes, fer intro vidulum, age, Trachalio.
TRACHALIO Ecce Gripi scelera. Cum istaec res male evenit tibi,
 Gripe, gratulor.
DAEMONES Age eamus, mea nata, ad matrem tuam,
 quae ex te poterit argumentis hanc rem magis exquirere, 1180
 quae te magis **tractavit** magisque **signa** pernovit tua.
TRACHALIO Eamus intro omnes, quando **operam promiscam damus**.
PALAESTRA Sequere me, Ampelisca.
AMPELISCA Cum te di amant, voluptati est mihi.

Après ce dénouement heureux, Labrax, de retour, est prêt, pour récupérer la valise dans laquelle se trouvent également ses richesses personnelles, à renoncer à ce qu'il croit être ses droits sur les deux jeunes filles et à les libérer sans condition. Ainsi tout est bien qui finit bien !

La sourde entre dans un amphithéâtre (**Le Forum en Folie** de Richard Lester)